

CSORDÁS ATTILA

Osvát Kálmán könyvei

A lexikonok felsorolják önálló műveit. Mert a lexikonok másra nem képesek. De hát a Szivárvány, A jeruzsálemi templomban, a Levelek a fiamhoz, vagy éppen maga az Erdélyi Lexikon lenne a műve?¹

Az ember, akinek a műveiről a mottóban felsorolásszerűen szó esett, Osvát Kálmán, Osvát Ernőnek, a Nyugat szerkesztőjének az öccse. Mindezt annak apropóján kell leszögezni, hogy bár a köztük lévő vérségi kötelék fokozata történelmi tény, két helyütt mégis a következők találhatók: „Egyébként Osvát Ernőnek, a Nyugat szerkesztőjének *unokaöccse*. Ugyanaz az éles elme, pallérozott műveltség, felfedező hajlam, igényesség és meg nem közelíthetőség.”; illetve: „Az első időszak egyik legérdekesebb, legmozgékonyabb és leghasznosabb írója Osvát Kálmán (1882–1953), Osvát Ernő *unokaöccse* volt.”² A kortárs Ligeti Ernő és az irodalomtörténetben néha még ma is tájékozódási pontnak számító kézikönyv tévedése azonban egyáltalán nem a legsúlyosabbika az Osvát Kálmánnal kapcsolatban fellelhető helytelen információknak. Holott – bár Osvát valóban nem tartozik a túltreprezentált szerzők közé – az ezredforduló tájékán Kuti Mártának köszönhetően nagy hirtelen több Osvát-kötet is napvilágot látott,³ és a kiadások sormintájának logikája, ha impliciten is ugyan, de azt sejteti, hogy az egymást követő kötetek nagyon is tudatosan foglalják egybe az életművet a kezdetektől „a legnagyobb vállalkozás”-ig.⁴ Dacára az előszavakban tapasztalható szándéknak, mely az Osvát Kálmánt körülvevő félhomályt igyekszik eloszlatni, egy kicsit sem mellékes filológiai diszkrepanciát még Kuti munkái is figyelmen kívül hagytak. Az alábbiakban ennek feloldását kíséreljük meg.

A korpusz-probléma

A dolgozat címe Kosztolánczy Tibor Osvát Ernő-monográfiájából származik: a szerző könyvének bibliográfiai leírásában hivatkozott így Osvát Kálmánnak egy

¹ MOLTER Károly, *A Zord Idő Osvátját idézem*, Igaz Szó, 1968/5, 658.

² LIGETI Ernő, *Súly alatt a palma*, Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2004, 52; *A magyar irodalom története 1919-től napjainkig*, szerk. SZABOLCSI Miklós, Bp., Akadémiai, 1966 (A Magyar Irodalom Története, 6), 925. (Kiemelések tőlem: Cs. A.)

³ *Zord Idő 1919–1921. Antológia*, vál., bev. és jegyz., a rep. készítette KUTI Márta, Marosvásárhely, Mentor, 1998; OSVÁT Kálmán, *Motívumok. Válogatott írások*, vál., szerk. és előszó KUTI Márta, Marosvásárhely, Mentor, 2000; OSVÁT Kálmán, *Erdélyi Lexikon*, az új kiadás bev. írta, szerk. KUTI Márta, Marosvásárhely, Mentor, 2002².

⁴ Az *Erdélyi Lexikon* új kiadása elé írt bevezetőjében Kuti nevezte így Osvát erdélyi szótárát. (KUTI Márta, *Osvát Kálmán* = OSVÁT Kálmán, *Erdélyi Lexikon*, i. m., X.) Kuti valószínűleg MAROSI Ildikó és KISS J. Kálmán (*Adalékok az 1928-as Erdélyi Lexikon történetéhez*, Utunk, 1968. november 8.; kötetben: OSVÁT Kálmán, *Erdélyi Lexikon*, i. m., XII.) ítéletét vette át, s később a lexikon második kiadásába is beemelte: „1928 októberében tett pontot az Erdélyi Lexikon Előszavára. De talán egész életművére is”.

1923-ban megjelent kötetére.⁵ A kifejezés igen találónak tűnt. „Nomen est omen”: jó alkalmat kínált végre átgondolni, hogy ennek az Osvát Kálmánnak tulajdonképpen melyek is lennének azok a bizonyos könyvei. A mottóban kiemelt kérdés ugyanis, amelyet egyébiránt az Osvátot az egyik legjobban ismerő és vele lehetőség szerint jó viszonyt is ápoló író-társ, Molter Károly fogalmazott meg, valójában nem is annyira költői, mint amilyennek szánták. Molter nem is sejtette, hogy ezzel milyen ingoványos területre tévedt.

A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1905–1945 Osvát Kálmán-szócikke például meglepően kevés tájékoztatással szolgál a könyvekre vonatkozóan. A *Szövegek* részben Osvátnak csupán egy Ambrus Zoltánhoz írt levelét tünteti fel, az *Egyes művekről* alcím alatt pedig még két mű szerepel: a *Szivárvány* (1903) és a *Levelek a fiamhoz* (1922) című.⁶ A lexikonok többsége ugyanakkor ennél azért bőbeszédűbb. Az *Új magyar irodalmi lexikon*, illetve elődje, a *Magyar irodalmi lexikon* Osvát Kálmán fő műveiként a következőket sorolja fel: *Szivárvány* (1903), *A jeruzsálemi templomban* (1907), *Levelek a fiamhoz* (1923), *Románia felfedezése* (1923), külön említve, hogy Osvát mellett szerkesztője volt az *Erdélyi Lexikonnak*.⁷ A bibliográfiához képest új tétel *A jeruzsálemi templomban* és a *Románia felfedezése*, és az *ÚMIL* az első két műnél műfajt is ad: eszerint a *Szivárvány* verseskötet, *A jeruzsálemi templomban* pedig elbeszélés.⁸

Utóbbi információ alapján rögtön azt is megállapíthatjuk, hogy ezekre utalt egy, Osvát Kálmán érdemeit méltató cikkében a ritka megszólalók egyike, Kovács János is, aki a bevallottan a lexikonokból felszedett ismereteket összegezve azt írta: „[Osvát] orvosi pályára készült, de már fiatalon verseket és elbeszéléseket írt – és jelentett meg saját költségén”.⁹ Tehát cím nélkül ugyan, de Kovács Osvátnak tulajdonította a két művet – éppúgy, mint Kuti Márta, aki a pályakezdéssel kapcsolatban szinte ugyanígy fogalmazott: „Kálmán elvégzi az orvosi egyetemet. Közben írogat is, és 1903-ban megjelenik Szivárvány című verseskötete, néhány évvel később pedig *A jeruzsálemi templomban* címmel adja ki *elbeszéléseit*.”¹⁰

De térjünk vissza a lexikonokhoz. Ezek közül a leghosszabban a *Romániai magyar irodalmi lexikon* értekezik Osvát Kálmánról.¹¹ Mondhatni: természetesen, hiszen ez – a szócikket jegyző B. E. [Balogh Edgár] és S. Zs. [Seres Zsófia] szerint – az Osvát-féle *Erdélyi Lexikon* folytatásának is tekintendő. Viszonylagos terjedelmessége ellené-

⁵ KOSZTOLÁNCZY Tibor, *A fiatal Osvát Ernő*, Bp., Universitas, 2009, 273.

⁶ *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1905–1945*, szerk. BOTKA Ferenc, VARGHA Kálmán, Bp., Akadémiai, 1989 (A Magyar Irodalomtörténet Bibliográfiája, 7), II, 271.

⁷ Vö. *Magyar irodalmi lexikon*, szerk. BENEDEK Marcell, Bp., Akadémiai, 1965, II, 409; *Új magyar irodalmi lexikon*, főszerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai Kiadó, 2000², 1650. (A továbbiakban: *ÚMIL*.)

⁸ *ÚMIL*, i. m., 1650.

⁹ KOVÁCS János, *A kérdező ember dilemmái = Uő., A kockázat bűvölete*, Bukarest, Kriterion, 1986, 248.

¹⁰ KUTI Márta, *Osvát Kálmán erdélyi élete*, i. m., 6. (Kiemelés tőlem: Cs. A.)

¹¹ *Romániai magyar irodalmi lexikon*, főszerk. DÁVID Gyula, Bukarest – Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület – Kriterion, 2002, IV, 322–324. (A továbbiakban: *RMIL*.)

re azonban sok újdonságot nem találni benne:¹² az egyik cím *Levelek a fiamhoz. Főúrr!*-ra bővült, amúgy azonban ebben is az áll, hogy „A háború előtt egy vers- és egy prózakötete, a Figyelőben (1905) és a Budapesti Hírlapban (1911) publicisztikája jelent meg.”¹³ Odébb pedig kiderül, a vers- és a prózakötet ezúttal is a *Szivárványt* és *A Jeruzsálemi templombant* jelöli, és utóbbi – ahogy Kutinál is – elbeszéléseként szerepel.

Am ha az RMIL-ben nincs is, van „újság” máshol: az 1926-os *Magyar irodalmi lexikon* és az 1927-es *Irodalmi lexikon* az eddigiekkel ellentétben sem versekről, sem elbeszélésekről nem emlékezik meg.¹⁴ Ez mindenképpen furcsa, hiszen mindkét lexikon úgymond: kortárs, azt tehát döreség lenne gondolni, hogy a szerző kiesett volna az irodalmi köztudatból, a művek pedig figyelmetlenségéből elsikkadtak.

És a hallgatás oka nem biztos, hogy egyszerű feledékenység. Hiszen itt van még a kérdésben talán legautentikusabb, maga Osvát Kálmán is, aki *Erdélyi Lexikon*ába készített egy szócikket saját személyéről is. Ebben pedig a kiadott kötetekre nézve azt írta: „Három füzete jelent meg (Levelek a fiamhoz. – Románia felfedezése. – Feljegyzések múltó és nem múltó dolgokról.), melyek közül az első lírai apróságokat, a második útleveleket, a harmadik politikai aperszüket tartalmaz.”¹⁵ Az *Erdélyi Lexikon*ban tehát nincs meg – újfent! – az első kettő, van viszont egy harmadik, a politikai aperszüket tartalmazó...¹⁶

Az Osvát(b) Kálmán(ok) könyvei

Az elsőre kissé furcsának ható alcím többes száma ezúttal nem valami divatos, öncélú textuális játék. A dolgozat címének ily módú kiegészítése mindössze mindössze annyit kíván jelezni, hogy amennyire zavarbaejtőnek tűnhet a különféle címek és helyek útvesztője, a megoldás épp annyira triviális: a vázolt ellentmondások feloldásának kulcsát igazából egy aprócska „h” betű jelenti.

Arról van szó ugyanis, hogy Szinnyei József monstre vállalkozása, a *Magyar írók élete és munkáinak* az 1903-as, kilencedik kötete szintén tud egy bizonyos Osváth Kálmánról, akinek napvilágot látott egy *Szivárvány* című kötete. (*A jeruzsálemi templomban* címűről ekkor még értelemszerűen nem lehetett szó.) Csakhogy – Szinnyei szerint ez az Osváth evangélikus református lelkész Szapon, előzőleg pedig püspöki

¹² Persze, új információt talán hiába is várnánk, hiszen a hivatkozások, valamint egy kiegészítő információk szánt mondat szerint a szócikket készítő többnyire Kutira hagyatkoztak: „Válogatott publicisztikai írásait Kuti Márta rendezte sajtó alá és látta el bevezető tanulmánnyal (*Motívumok*. Mv. 2000)” *I. m.*, 324.

¹³ *I. m.*, 322.

¹⁴ Vö. *Magyar irodalmi lexikon*, szerk. VÁRKONYI Ferenc, Bp., Studium, 1926, 616; *Irodalmi lexikon*, szerk. BENEDEK Marcell, Bp., Győző Andor Kiadása, 1927, 903.

¹⁵ OSVÁT Kálmán, *Erdélyi Lexikon*, i. m., 268.

¹⁶ Ez egyébként azonos lehet az *Irodalmi lexikon*beli *Erdélyi levelekkel*, amely ott mint Osvát kötetben megjelent konferanszainak egyike említődik. (Vö. *Irodalmi lexikon*, szerk. BENEDEK Marcell, i. m., 1927, 903.) OSVÁT a *Feljegyzések múltó és nem múltó dolgokról* című írásában így utalt a kötet létrejöttére: „Cikkem kötetbe gyűjtését, és elsősorban: az Erdélyi Levelek újranyomatását az Erdély határain túl élő magyarok tájékozatlansága is siettetete.” (*Motívumok*, i. m., 249.)

titkár Győrben,¹⁷ és „th”-val írja a nevét... Így aztán, még mielőtt arról kezdenénk el fantáziálni, hogy 1928-ra Osvát Kálmán eltagadta fiatalkori műveit, indokoltabb inkább azzal számolnunk, hogy egy időben két Osvát(h) Kálmán is élt, és „balszerencsésükre” egyaránt íróként (is) tevékenykedtek.

Az utókor – azután, hogy a névhasználatban olykor még a kortársak is tévedtek –,¹⁸ úgy látszik, ezt jobbra hajlamos volt összemosni. Úgy, mint például az *ÚMIL* vagy az *Új magyar életrajzi lexikon*: az *ÚMIL* az „Osváth Kálmán” címszótól „Osvát Kálmán”-hoz irányít, ahol a név után kurzívan szedve odaillesztette: „*Osváth*”;¹⁹ a másik lexikon pedig, hogy „*Roth, Osváth*”.²⁰ A Roth, persze, helytálló, hiszen mind Ernőt, mind Kálmánt így anyakönyvezték. Ernő az Osvát vezetéknevet 1898-ban, a 39.414/98. számú belügyminiszteri rendelet alapján vette fel, és Kálmán csak ezt követően, viszonylag későn, 1916-ban magyarosított hivatalosan Osvátra (BM. 12.564/1916. sz. r.).²¹ Mégpedig: a bátyja iránti tiszteletből – írta ezt már Kuti,²² aki tehát a névmizériát azzal intézte el, hogy az öcs a báty felvett vezetéknevét már korábban is használta, és így jelentetett meg könyveket. Ez, mondjuk, féligazságnak megfelel(het): a fejléc szerint az 1905-ben indult A Munka Szemléje című budapesti lap szerkesztőbizottságának Osvát Kálmán legalábbis már e néven volt tagja.²³ Persze, hogy ezen túlmenően azzal a két első könyvvel mi a helyzet, ettől még mindig homályos.

Az összefonódások, vagy inkább összemosások kapcsán egyedülálló és „példaértékű” a Szinnyei munkája folytatásának szánt *Magyar írók élete és munkái* új sorozata. Ennek első hat kötete 1939 és 1944 között jelent meg, írta és szerkesztette: Gulyás Pál; a háború után – annak ellenére, hogy Gulyás élete végéig dolgozott a művén – a folytatás ideológiai okokból parkoló pályára kényszerült, és csak a rendszerváltás után nyílt lehetőség a többé-kevésbé elkészült kézirat közlésére – foglalta össze a sorozat előtörténetét az anyagot később sajtó alá rendező Viczián János a hetedik kötet előszavában.²⁴ A tizenkilencedik kötet elején pedig, a copyright oldal utáni számozatlan oldalon azt is megjegyezte: a Jár–Zs kezdőbetűs életrajzok irodalmi hivatkozásában a „*Gulyás gyűjt.*” kitétel olvasható, ha a cikk névadójának nevének kívül Gulyás egyéb adatokat is közölt, ha viszont a „*Gulyás gyűjt.*” megjegyzés hiányzik, akkor csak a névadó neve származik a Gulyás által összegyűjtött, megírandó jelzésű cikkek jegyzékéből, a többi utólag készült el.²⁵

¹⁷ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, Bp., Horánszky Viktor Könyvkereskedése, 1903, IX, 1442.

¹⁸ Vö. BORBÉLY István, *Osváth Kálmán és Kádár Imre*, Erdélyi Irodalmi Szemle, 1925/7, 299–304; TÖVÍSI Géza, *Osváth Kálmán könyve*, Pásztortűz, 1923/1, 22–23.

¹⁹ *ÚMIL*, i. m., 1650.

²⁰ *Új magyar életrajzi lexikon*, főszerk. MARKÓ László, IV, Bp., Magyar Könyvklub, 2003, 1189.

²¹ KOSZTOLÁNCZY Tibor, *A fiatal Osvát Ernő*, i. m., 7, 10.

²² Vö. KUTI Márta, *Osvát Kálmán erdélyi élete* = OSVÁT Kálmán, *Motívumok*, i. m., 7.

²³ Vö. A Munka Szemléje, 1905/1, 1.

²⁴ VICZIÁN János, *Előszó* = GULYÁS Pál, *Magyar írók élete és munkái: megindította id. Szinnyei József: új sorozat*, VII, kiad. VICZIÁN János, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára – Petőfi Irodalmi Múzeum, 1990, I–XVI.

²⁵ Vö. GULYÁS Pál, *Magyar írók élete és munkái: megindította id. Szinnyei József: új sorozat*, XIX, összeáll. VICZIÁN János, Bp., Argumentum, 2002.

E körülményeknek látszólag semmi közük a témánkhoz, azonban igenis lényegesek. A Gulyás-féle kézikönyv tizenkilencedik kötete ugyanis az egyedüli, amelyik két Osvát(h) Kálmánról tud – és mindkét szócikk Gulyás saját munkája. Az egyik Osvát (1916-ig Roth) Kálmán doktor, hírlapíró, a másik pedig – immáron nem meglepően – Oswald Kálmán református lelkész, aki Osváld, illetve Osváth álnéven publikált műveket. Ám Gulyás sem tévedhetetlen: ugyan részletesen taglalja műveiket, mi több, még a szerzők által fordított írásokat is hosszan sorolja, egy helyütt azonban ő is elcsúszik a „szokásos” banánhéjon: mind Osvátnál, mind Oswaldnál az első helyen áll a saját művek között a *Szívárvány* című, 1903-as kötet!²⁶

A művek mindenesetre ugyancsak a két Osvát(h) teóriáját valószínűsítik, még hozzá anélkül, hogy komplex nyelvi-stilisztikai összehasonlításokat kellene tennünk. Most nézzük csak röviden.

A jeruzsálemi templomban a *Koszorú* sorozatban, vagyis a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság népies kiadványainak egyik füzeteként látott napvilágot.²⁷ Az egyetlen – nem pedig több, mint ahogy azt az *RMIL* vagy Kuti állítja – elbeszélés nem eredeti szerzői alkotás, az író a bibliai történetet, Jézus gyermekkori csodatevéseit deklaráltan csak átdolgozta, és a Protestáns Irodalmi Társaság közreműködése, továbbá a biblikus tematika egyaránt a protestáns pap Oswald-Osváth szerzőségét támasztja alá.

A *Szívárvány* ezt megelőzően 1903-ban, a szerző saját pénzén jelent meg,²⁸ az előbbihez hasonló „külső” segítség itt tehát nincs. A „belbecs” viszont segíthet eligazodni: már a hangvétel népies modorossága sem Roth-Osvátra vall – *A jeruzsálemi templomban* és a *Szívárvány* viszont e tekintetben nagyon is homogén –, a tematika pedig végképp távoli az urbánus környezetben, Nagyváradon és Budapesten felnövő, a vallással jobbra nem foglalkozó, asszimilálódott zsidó értelmiségitől. Annál inkább illik a vidéki paphoz, hogy *A szerzetes*, *Harangszó*, *A reformátorok szelleméhez*, *Pünkösöd ünnepén* címmel írjon verseket, a *Barátomnak* címűben pedig a lelkési hivatásról, Krisztusról és Krisztus szolgálatáról értekezzen.²⁹

Az irodalomtudomány, természetesen, ismeri a szerepvers fogalmát, és nyilván nem igazán szerencsés a művekben életrajzi adatok után nyomozni sem. Összesse-

²⁶ Vö. GULYÁS Pál, *Magyar írók élete és munkái: megindította id. Szinyvei József: új sorozat*, i. m., XIX, 904–905, 924–925. – A másik itt *A jeruzsálemi templom* címen van feltüntetve, és – helyesen (?) – már csak Oswaldnál.

²⁷ OSVÁTH Kálmán, *A jeruzsálemi templomban*, Bp., 1913 (Koszorú).

²⁸ OSVÁTH Kálmán, *Szívárvány*, Bp., k. n., 1903.

²⁹ A stílusbeli és tematikus laposságról a legfontosabb jegyeket egyébként pontosan érzékelő egykori kritika sem volt jó véleménnyel. Jellemző a kötetre, hogy az Új Időkben T. R. [Tábori Róbert] egypár meleg érzésű dalt választott a katonaeletből, amikor kedvesnialót kívánt nyújtani az olvasók számára. (Vö. T. R. [TÁBORI Róbert], *Két verskötet*, Új Idők, 1903. szeptember 13., 258.) A Vasárnapi Újság a következőket írta: „A megénekelt tárgyak nem terjednek túl a hagyományok határain; haza, szerelem, a szülők, a természet, a gyermekkori emlékek, vallás, mulandóság, részvét a szerencsétlenek, a szenvedők iránt: ezzel körülbelül kimerítettük a versek tartalmát. A hang, a melyen a szerző érzéseit, gondolatait elmondja, szintén hagyományos, a nép-nemzeti költészet hangja.” [SCHÖPFLIN Aladár?], *Osváth Kálmán: Szívárvány*, Vasárnapi újság, 1903. szeptember 13., 611.

gében viszont már túl sok a gyanús körülmény ahhoz, hogy ezt a hol meglévő, hol hiányzó „h” betűt ne ortográfiai, hanem igenis filológiai-geneológiai kérdésként kezeljük. Így pedig 1.: a verseskötetet és az elbeszélést ne Osvát, hanem Osváth Kálmán munkáinak ismerjük el; 2.: Osvát Kálmán könyvei, amelyeket egy lexikonnak valóban sorolnia kellene, a következők: *Levelek a fiamhoz, Főúr!, Románia felfedezése, Följegyzések múltó és nem múltó dolgokról, Erdélyi Lexikon.*